Доклад

на тему:

«Мой взгляд на сохранение родного языка».

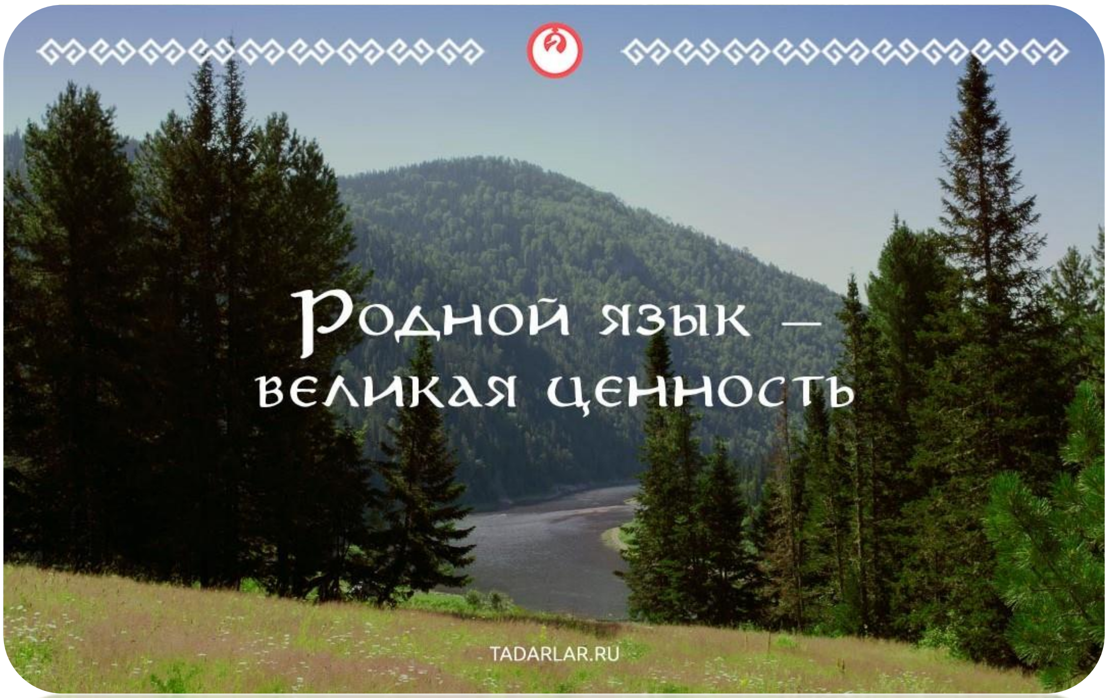

Выполнила:

Малаалиева Х.И. -учитель аварского языка и литературы

г. Кизилюрт 2020

…Лъаларо, МухIаммад, цогидазул иш
Амма дица дирго рахъалъ абила:
Метер магIарул мацI хвезе батани,
Хваги дун жакъаго, жаниб ракI кьвагьун…
Р.ХIамзатов.

Гьал раг1аби хъван рук1ана т1олго дунялалда машгьурав аваразул шаг1ир Расул Х1амзатовас доб рик1к1адаб 1965 соналъго. Гьанжесеб х1акъикъат бихьун бук1арабани, щибдай абилаан к1удияв шаг1ирас?

Нилъер Дагъистан буго г1ажаибаб бак1. Щай абуни, цо гьит1инабго ракьалда т1ад Аллагьас данде гьабун буго бат1и-бат1ияб т1абиг1ат: цояб рахъалъ рорхатал муг1рулги г1асиял кьурабиги, цойгидаб рахъалъ гъваридаб ралъадги г1ат1идаб авлахъги. Буго, г1урччинаб байданалда бакьулъ, салул авлахъалъул гьит1инаб ч1инк1иллъигицин. Амма гьелдасаги г1ажаибаб жо буго гьадинаб гьит1инаб Дагъистаналда цоцалъ рекъон г1умру гьарун рук1ин лъебергоялдасаги ц1ик1к1ун бат1и-бат1иял миллатал. Амма ахираб заманаялъ дагь-дагькккун гьеб хаслъи Дагъистаналъул т1аг1унеб буго. Рахьдал мац1алда к1алъалел г1адамал къо бахъанаг1ан дагьлъулел руго. Х1атта камулел гьеч1о: «Авар мац1 киб къвариг1унеб, гьеб щибизе лъан къвариг1арабилан?»- абулел «маг1арулал». Дагъистаналда г1адат буго цоцазул лъай.- хъвай гьабулелъул, ц1аралда хадуб, «мун щиб миллаталъул»- абун ц1ехолеб. Гьеб суал кьедал, цо-цояз, расги нечеч1ого, х1атта цо ч1ух1игунцин абулеб раг1ула: «Я аварец, но аварский язык не знаю». Кин бич1ч1улареб гьездаги, гьезул улбуздаги, мац1 гьеч1они, миллатги бук1унареблъи? «Дир эбел-эмен маг1арулал рук1ана, дир миллат гьеч1о»- ян абизе ккелаха гьез.

Цебе т1олго Россиялдаги, къват1исел х1укуматаздагицин ц1акъ к1удияб къимат кьолаан нилъер Дагъистаналъул халкъалъ жидерго миллат-мац1, г1адатал, маг1арулазул ях1-намус ц1унулеб куц бихьидал. Гьанжейин абуни, нилъерго мац1ги к1очон тун, т1адч1ун лъазабулеб буго чияр мац1, росулел руго гьезул г1адатал. Эбел-инсуца, школалда малъаралде г1ей гьабич1ого, г1арацги кьун ,рачуна учительзаби лъималазда г1урусазул, инглисазул, немцазул мац1 малъизе. Авар мац1алъул дарс зах1малъунги бихьун, лъимал рит1ула «дагъистаналъул литератураялъул» дарсазде. Гьелъул х1акъалъулъ ц1акъ камилго хъван буго авар мац1алъул учительница Сарат Мух1умаевалъ «Киредай рачинел гьал карачелаз ?»- абураб коч1олъ:

Сабураб, маг1наяб маг1арул раг1и,
Г1исинаб г1елалъе г1адлъулеб буго.
Чилъиялъул х1уби, ях1алъул рачел,
Рахьдал мац1 гьазие чиярлъун буго.
Гьан бичун, чед босун, дир маг1арулаз
Маг1арул мац1алъул гьод бекун буго.
Гьадинаб бечедаб дир авар калам,
Чияраб мац1алъе наку ч1ван буго.

Нижер хъизамалда киналго цоцазда маг1арул мац1алъ к1алъала. Дир эбелалъ ц1акъ к1удияб к1вар кьола нижеца бит1ун маг1арул мац1 бициялде. Ниж гьит1инаб мехалъ маргьабигицин эбелалъ маг1арул мац1алда гурони рицунароан. Гьединго, щибаб соналъ гьелъ хъвала маг1арул мац1алда газетал: («Х1акъи-къат», «Миллат» ва «Ассалам», к1иго журналги («Лачен» ва «Х1акъикъат»). «Лачен» буго дир бищун бокьулеб журнал. Гьеб журнал бач1араб къоялъ дирги вацасулги кидаго даг1ба-къец ккола, к1иязего т1оцебе ц1ализе къвариг1ун. Нижер к1одоэбелалда ц1ализе канлъи бихьуларо. Гьелъул рак1гъезе бук1ине, дицаги

вацасги гьелъие иргадал маг1арул газетаялдаса макъалаби ц1алула. Гьеб кинальго батилаха, дир бищун бокьулеб дарсги бугеб авар адабият. Дица гьираялда ц1алула Расул Х1амзатовасул, Ц1адаса Х1амзатил, Фазу Г1алиевалъул, Мух1амад Сулеймановасул ва гьел гурел цогидазулги асарал. Каникулазул заманаялъ росулъе щведал, киназго г1ажаиблъи гьабула шагьаралдаса рач1арал нижеда маг1арул мац1 гьадин лъик1 лъалеб батидал.

Дида кколеб буго, рахьдал мац1 лъималазда лъангут1иялъе г1илла бугин росабалъа г1адамал шагьаразде гочин, бат1и-бат1иял миллаталъул г1адамазда гьоркьор ригьнал. Шагьаразда бат1и-бат1иял миллаталъул г1адамал цоцазда г1урус мац1алъги к1алъан, рахьдал мац1 дагь-дагьккун к1очене толеб буго. Гьелда т1адеги, шагьаразда ругел школазда ц1акъ дагьаб гурони к1вар кьолеб гьеч1о рахьдал мац1алде. Гъоркь г1ураб нахърател гьеч1они, школалда малъун, рахьдал мац1 лъазабизе зах1малъула. Рахьдал мац1алъул экзаменалги гьеч1о, ЕГЭ кьезеги кколаро, гьединлъидал лъималаз гьебги лъазе гьабулеб гьеч1о, киг1ан авар мац1алъул ва адабияталъул муг1алимзабаз х1аракат бахъаниги.

Амма жеги кват1ун гьеч1о гьеб ах1вал-х1ал хисизабизе.

1. Лъималазда рахьдал мац1 к1оченч1ого бук1ине бищун цебе х1аракат бахъизе ккола гьезул улбуз. Щайгурелъул, ясли-садалда г1урус мац1алъ к1алъала, школалда г1урус мац1алъ к1алъала, телевизоралдаса кинабго г1урус мац1алъ бицуна, рокъобг1аги маг1арул мац1 бицунеб гьеч1они, лъималазда гьеб кинха лъалеб?
2. К1иабилеб иргаялда, школалдаги к1вар кьезе ккола рахьдал мац1 малъиялде. Ич1го класс лъуг1идал, чара гьеч1ого кьезе колел экзаменазда гьоркьоб авар мац1алъул экзаменги гьабуни, лъималазда гьеб г1емерго лъик1 лъазе буго.
3. Гьит1инго лъималазе рахьдал мац1 бокьизе бук1ине, басмаялде рахъизе ккола берцинго къач1арал, г1емерал кьер-кьерал сураталги рахъарал маг1арул мац1алъ хъварал маргьабазул т1ахьал. Жеги лъик1 бук1инаан г1урасазулги, къват1исел пачалихъазулги авторазул бищун лъик1ал асарал маг1арул мац1алде таржамаги гьабун, т1ахьал къват1ире риччани.
4. Лъик1 бук1инаан яслиязда, школазда, библиотекабазда, рахьдал мац1алда бат1и-бат1иял къецал, олимпиадаби, фестивалал гьаруни.
5. ХХ1 г1асруялъул лъимал руго гьит1инаб къоялдасаго нахъе г1емер телевизоралде, компьютеразде, телефоназде машгъуллъун рук1унел. Гьебги х1исабалде босун, рахьдал мац1алде руссинарун мультфильмал, бат1и-бат1иял х1аял къват1ире риччазе ккела.

<u>Рахьдал мац1 ц1униялъе дир проект.</u>

Рахьдал мац1 ц1униялъе гьарулел тадбиразда гьорокьоб бегьила цо гьадинаб проектги бук1ине.

Ц1алул четверть байбихьарабго, школалъул ц1алдохъабазе кьела т!адкъай пуланав маг1арул хъвадарухъанасул лъабго-ункъо т1ехь ц1ализе. Цинги, четверть лъуг1идал, лъималазда гьоркьор т1орит1ила къецал гьел т1ахьазда ва авторасул биографиялда т1асан. Каникулазул заманалда т1орит1ила школазда гьоркьорги къецал. Бергьарал лъималазе кьела дипломал ва г1арцулал сайгъатал. Ункъабго четверталда гьединал къецалги гьарун, бищун г1емерал баллал щварал лъимал риидал рит1ила экскурсиялъ Дагъистаналъул бат1и-бат1иял бак1азде щвезе, нилъерго ракьги, т1абиг1атги, тарихги лъазе бук1ине.

Лъимал гьираялда г1ахьаллъула гьединал проектаздаги, къецаздаги, бергьаразе кьолел сайгъатазул къимат ц1ик1к1араб бугонаг1ан.

Гьаб сочинение дие лъуг1изабизе бокьун буго Мух1амад Г1умаровасул коч1ол мухъаздалъун:

Дир умумуз бицараб,
Улбуцаги бицунеб,
Урхъула духъ авар мацI,
Малъе, эбел, рахьдал мацI!
Гъазимух1амад, Х1амзат,
Х1икматав имам Шамиль
Авараль к1алъалаан,
Малъе, эбел, рахьдал мацI!
Мах1муд, Ц1адаса Хамзат,
Ц1ар арал назмучаг1и
Нилъер мац1алъ ц1ализе
Малъе, эбел, рахьдал мацI!
Дида тарихги лъазе,
Дагъистанги бокьизе,
Кьолбол яслъун йик1ине
Малъе, эбел, рахьдал мацI!